

ristanı olarak kullanılmıştır. Kutluğ Hatun kurduğu Serâsiyâb ve Çetrûd köylerine su getirtmiş, Soyurgatmış kendisinin de gömüldüğü Derb-i Nev Medresesi'ni yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâ Melik el-Cüveynî, *The History of the World-Conqueror* (trc. J. A. Boyle), Manchester 1958, II, 340, 354; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 610 vd.; Reşidüddin, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. E. Blochet), Leiden 1911, II, 403, 552, 553; Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, *Sim'ü'l-ülâ li'l-hazretî'l-ulyâ* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1328, s. 26, 47, 52-54, 70, 72, 73, 75-77; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 528-537; D'Ohsson, *Histoire des mongols*, Lahay 1834-35, III, 5, 19, 32, 131-133, 396; IV, 90-93, 269, 485; Spuler, *İran Moğolları*, s. 42, 171-173, 278, 376; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1975, s. 91-93, 137; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 185 vd., 199, 261; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1993, s. 101-139; a.mlf., "Kirman'da Müslüman Kutluk Devletinde İki Kadın Hükümdar", *ÂİFD*, IX (1961), s. 81-98; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1994, s. 210; W. Barthold, "Karahitaylar", *IA*, VI, 275, 276; J. H. Kramers, "Kirman", a.e., VI, 818; W. Minorsky, "Kutlug-han", a.e., VI, 1053-1055; a.mlf., "Kutluğ-*k*hânids", *EF* (İng.), V, 553; A. K. S. Lambton, "Kirmân", a.e., V, 161-163.

AHMET TAŞAĞIL

KUTN

(bk. PAMUK).

KUTRUB

(قطرب)

Ebû Ali Kutrub Muhammed
b. el-Müstenîr b. Ahmed
(ö. 210/825 civarı)

Lugat, nahiv ve edebiyat âlimi.

Basra'da doğdu. Selm b. Ziyâd'ın âzâtıdır. Hocası Sîbeveyhi'nin, her sabah seher vaktinde kapısını açınca karşısında kendisini görmesi üzerine, "Sen bir gece böceğisin" (Kutrubü leyl) demesi sebebiyle Kutrub lakabını almıştır. Başta Sîbeveyhi olmak üzere İsâ b. Ömer es-Sekafî, Yûnus b. Habîb ve Ahfeş el-Evsat gibi âlimlerden lugat ve nahiv dersleri aldı. Kelâm öğrendiği hocası Nazzâm'ın tesiriyle Mu'tezile mezhebine intisap edince sert tenkitlere mâruz kalan Kutrub, Mu'tezilî görüşe göre telif ettiği tefsirini camide okutabilmek için zamanın devlet adamlarından yardım istemek zorunda kaldı. Halkın tepkisine rağmen Halife Me'mûn bu ese-

rinden dolayı onu huzuruna kabul etti ve mükâfatlandırdı. Ancak Kutrub, Me'mûn'un yanında şaşırarak, "Halifenin vadi armağanından daha büyüktür" deyince Me'mûn öfkelen-di. Huzurda bulunan Sehl b. Hârûn, Kutrub'un sıkılganlığından dolayı düşündüğünü iyi ifade edemediğini söyleyerek halifeyi yatıştırmaya çalıştıysa da Me'mûn onu cahil ve ahmak olarak nitelemekten kendini alamadı.

Tahsilini tamamlayıp özellikle nâdir ve garîb kelimelerde ihtisas sahibi olduktan sonra Bağdat'a giderek telif ve tedrîsle meşgul olan Kutrub, oğlu Hasan, İbnü's-Sikkît, Muhammed b. Habîb, Muhammed b. Cehm es-Simmerî ve Ebû'l-Kâsım el-Bâhilî gibi birçok öğrenci yetiştirmiş, Halife Mehdi-Billâh ve Emîn ile Ebû Dülef el-İclî'nin çocuklarını da okutmuştur. Biyografik eserler Kutrub'un Bağdat'ta 206'da (821) vefat ettiğini kaydediyorsa da talebesi Muhammed b. Cehm'in, Kutrub'un *Kitâbü'l-Ezmine* adlı eserini kendilerine 210 (825) yılında yazdığını belirtmesi ve ölümünün Me'mûn'un hilâfeti zamanında (198-218/814-833) gerçekleşmesi onun 210 ile 218 yılları arasında vefat ettiğini gösterir.

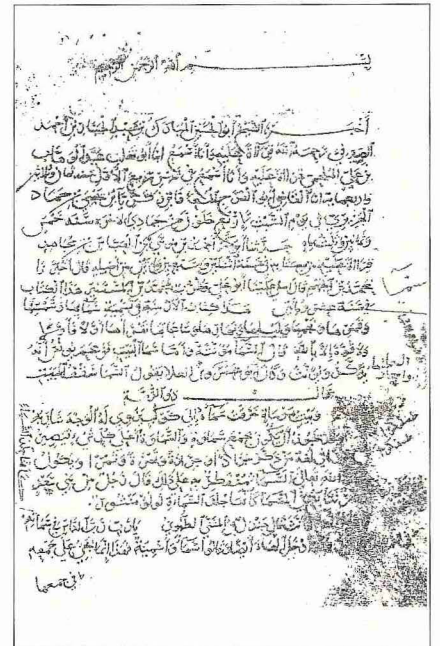
Câhiz, Müberred, İbnü'n-Nedîm, Hatîb el-Bağdâdî, İbnü'l-Kiftî, İbn Hallikân, Fîrûzâbâdî ve Murtazâ ez-Zebidî gibi âlimler Kutrub'u özellikle lugat konusunda güvenilir bulurken başta öğrencisi İbnü's-Sikkît olmak üzere Ebû Zeyd el-Ensârî, Zeccâc, Ezherî, Merzûbânî ve Süyûtî bunun aksini iddia etmiş, ancak bu olumsuz değerlendirmede genellikle İbnü's-Sikkît'in etkisi olduğu belirtilmiştir. İbnü's-Sikkît'in Kûfe dil mektebine mensup bulunması, Kutrub'un Mu'tezilîliği, halifelerin ve devlet ricâlinin çocuklarına hocalık yapması dolayısıyla kısılanılmış olması gibi sebepler yüzünden kendisine karşı böyle bir tavır içine girilmiştir. Kutrub'un ulemâ üslûbu üzere az fakat güzel şiirler nazmettiği de kaydedilir.

Kutrub'un cümle içindeki isimlerin sonuna konan hareketler konusunda garip bir görüşü vardır. Ona göre bu hareketler kelimelerin cümle içerisindeki konumunu yani fâil, mef'ûl, mecrûr vb. olduklarını belirtmek (i'râb) için değil sadece kelimeyi sükûndan kurtararak konuşmada akış ve kolaylık sağlamak içindir (Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, s. 70-71).

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Ezmine (ve telbiyeti'l-câhiliyye fi tesmiyeti semâ'ihâ ve şemsihâ ve kamerihâ ve necmihâ ve leylihâ ve nehârihâ ve sâ'âtihâ). Alanında

günümüze ulaşan en eski eser olup zamanla ilgili isimleri, sıfatları, şiirleri ve secili ifadeleri ihtiva etmektedir. Ayrıca Câhiliye telbiyelerine yer verilen kitap filolojik bir çalışma olmakla beraber aynı zamanda meteoroloji, astronomi ve astrolojiyle de ilgilidir. Eserin baş kısmı Şam'da bulunan bozuk bir nüshadan tahkiksiz olarak neşredilmiştir (*Mecelletü'l-Mecma'i'l-ilmiiyyi'l-Arabî*, I/1 [Dimaşk 1340/1922], s. 33-46). Tam bir yazma nüshasına (British Museum, Or., nr. 536) dayanan ilmi neşrini ise Muharrem Çelebi (*Kutrub, Hayatı, Eserleri ve Kitâbü'l-Ezmine*, 1981, EAÜF doçentlik tezi), Hâtim Sâlih ed-Dâmin (*el-Mevrid*, VIII [Bağdad 1984], s. 109-112; Beyrut 1405/1985) ve Hannâ Cemîl Haddâd (Zerkâ 1405/1985) gerçekleştirmiştir. 2. *Kitâbü'l-Ezdâd*. Karşıt anlamlı kelimelere dair yazılmış ilk sözlüklerden olan eseri Hans Kofler (*Islamica*, V [1931], s. 1-32, 241-284, 385-461, 493-544), D. Kohen (*Arabica*, VIII [1961], s. 1-29) ve Hannâ Cemîl Haddâd (Riyad 1405/1984) yayımlamıştır. 3. *Kitâbü'l-Fark (el-Furûk) beyne halkı'l-insân ve halkı'l-behâ'im (Kitâbü mâ hâlefe fihî'l-insân el-behîme min ferkihî ilâ kademihi)*. İnsanın organlarıyla diğer canlıların benzer organları arasındaki isim farklılıklarına dair muh-

Kutrub'un *Kitâbü'l-Ezmine* adlı eserinin ilk sayfası (British Museum, Or., nr. 536)

tasar bir çalışmadır. Zengin şiir örnekleri içeren eser Rudolf Geyer (Asmaî'nin *Kitâbü'l-Vuḥûş*'u ile birlikte, Viyana 1888), Halîl İbrâhîm el-Atıyye (Kahire 1987) ve Sa-bîh et-Temîmî – M. Ali er-Rudeynî (Beyrut 1987) tarafından neşredilmiştir. 4. *el-Müşelleş*. Aynı harflerden oluşan, yalnız ilk harfinin hareketinin değişmesiyle üç farklı kelime teşkiline imkân veren kombinasyonların sözlüğü olup bu alandaki ilk çalışmadır. Çok sayıda şerhi ve manzum hale getirilmiş şekli bulunan eserin Abdülvehhâb b. Hasan el-Behnesî tarafından nazma çekilmiş biçimini E. Vilmar *Carmen de vocibus tergeminis Arabicis* adıyla yayımlanmış (Marburg 1857), daha sonra bu manzume *Müşelleşü Kutrub* adıyla da basılmıştır (Kahire 1315). Üzerine çok sayıda şerh yazılan manzumeyi Muhammed b. Şeneb (Cezayir 1907) ve Rıza es-Süveysî de (Tunus 1978) neşretmiştir (eser üzerine yapılan diğer çalışmalar için bk. Sezgin, VIII, 61-66; Çelebi, s. 72-78). Kutrub'un lügavî yönü ağır basan bir tefsir mahiyetindeki *Me'âni'l-Kur'ân*'ının eşsiz bir eser olduğu ve Ferâ'nın *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserini onun metodunu örnek alarak telif ettiği rivayet edilir.

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-İştîkâk*, *el-Kavâfî*, *el-Envâ*, *en-Nevâdir*, *el-Evsaf*, *es-Şifât*, *el-İlel fi'n-naḥv*, *Halku'l-feres*, *Halku'l-insân*, *el-Ğarîb fi'l-luğa*, *Ğarîbü'l-ḥadîş*, *er-Red 'ale'l-mülhidîn fi müteşâbihî'l-Kur'ân*, *el-Hemz*, *Fe'ale ve ef'ale*, *Müşkilü'l-Kur'ân*, *İrâbü'l-Kur'ân*, *Müşâbihü'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân*, *Kitâbü'l-Mecâz min kelâmî'l-'Arab*, *el-Muşannefü'l-ğarîb fi'l-luğa*, *Ğarîbü'l-âşâr*, *el-Uşûl*.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Mısır 1395/1985, I, 248-250; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-İzâh fi 'ilelî'n-naḥv* (nşr. Mâzin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 70-71; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1375/1955, s. 67; Sirâfî, *Aḥbârü'n-naḥviyyîn* (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî – M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1374/1955, s. 38; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabaḳâtü'n-naḥviyyîn ve'l-lugaviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1392/1973, s. 99; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut ts., s. 58; Hatîb, *Târiḥu Bağdâd*, III, 298; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 91-92; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebbâ*, Beyrut 1922, XVI, 114-115; İbnü'l-Kıttî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 219-220; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 312-313; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 242; Sezgin, GAS, VIII, 61-67; IX, 64-65; Muharrem Çelebi, *Kutrub, Hayatı, Eserleri ve Kitâbü'l-Ezmine*, Erzurum 1981, tür.yer.

MUHARREM ÇELEBİ

KUTSİYET

(قدسيّت)

Tabiat üstü bir güçte ve onunla temas sonucunda bazı varlıklarda bulunduğu inanılan aşkın nitelik anlamında terim.

Türkçe'de *kudsiyyet* Arapça'da "temiz ve pak olmak" anlamındaki *kuds* kelimesinden alınmıştır. Aynı kökten gelen *takdis* "kutsallık nisbet etme", bundan türeyen *mukaddes* de "kutsallık nisbet edilmiş" mânasına gelir. Sâmi dillerde *ḳdš* / *ḳds* kökünden kelimeler ve Yunanca'da *hagios*, Latince'de *sacrum* kelimeleriyle karşılanan kutsal kavramı, bir din içerisindeki unsurları birbirine bağlayarak o dinin bütünlüğünü sağlayan veya kuşatan en temel eleman olup din bilimlerinin ana konularındandır. Din bilimlerinin genel tanımına göre kutsal, politeizmden monoteizme kadar bütün din biçimlerinin özünü oluşturur. Herhangi bir dinde inançlı kabul edilen kişiyi Tanrı'ya, ritüele, cemaate, doktrine ve ahlâka bağlayan, onun din çerçevesinde kalmasına katkıda bulunan temel tecrübe kutsal duygusudur.

Kutsalı belirleyen en önemli unsur kişinin, kaynağı tabiat üstü sayılan varlığa sevgi ve korkuya dayalı bir duyguyla bağlanma eylemidir. Kutsal çiğnenmemesi gereken bir olgudur (tabu); bunu sağlayacak olan da dünyevî veya uhrevî müeyyidelerdir. Ayrıca kutsal rasyonel görev ahlâkı (veya duygusu) ile de ilişkili olup emir ve yasaklarla toplumu yönlendirir. Böylece toplum kutsal olana saygı gösterir ve onunla ilişkisini diğer toplumsal fenomenlerden farklı şekilde sürdürür. Sonuç olarak kutsala saygı duyulmalıdır, bu bir görev ahlâkıdır ve çiğnendiğinde müeyyidelerle karşılaşılacaktır. Kutsalın tanımını yapmada ipucu verebilecek bir başka açıklama kutsal ve profan (kutsal olmayan, sıradan) arasındaki diyalektik ilişkinin mahiyetidir. Kutsal "diğerlerinden hem ayrı hem de belli bir sınır içine alınmış" (Latince *sancire*), profan ise "özel alanın önünde, dışında bulunan" (*pro-fanum*) demektir. Profan, kuralları veya yapıyı ihlâl edildiğinde bir müeyyideyi gerektirmeyen, sıradan ve alışılmış fenomenlerdir. İlkel dinlerde kutsal ve profan arasındaki diyalektik tasnif monoteist dinlerdeki tasniften daha vurgulu ve daha yaygındır; monoteizmle birlikte kutsalın alanı oldukça daraltılmıştır.

Batı dünyasında kutsalın bir din bilimi problemi olarak ele alınması XIX. yüzyıl-

dan önceye gitmez. Daha çok Eski Ahid'deki iptidai kutsal kavramı esas alınarak yapılan çalışmalar Schleiermacher ile başlar ve Rudolf Otto ile zirvesine ulaşır. Kavramın özellikle bu dönemde ele alınışıyla ilgili olarak üç temel sebep gösterilebilir. 1. Liberal Protestanlık. XIX. yüzyılda rasyonalizm ve Kitâb-ı Mukaddes tenkidi çalışmalarıyla güç kazanan liberal Protestanlık, Hristiyanlığın tarih içinde vuku bulmuş bir yığın olguyla dolu olduğunu kabul etmekteydi. Liberal Protestanlar'ın, Hristiyanlık anlayışlarını gereksiz tarihsel olgulardan arınmış bir din üzerine temellendirme arzuları, onları ister istemez geride kalan tek esaslı din fenomeni olarak kutsalı ön plana çıkarmaya sevk etmiştir. 2. Pozitivizm. XIX. yüzyılın genel bilimsel modeli, insanlığı bütöl ve dejenere inançlardan kurtarmanın kutsalı ön plana çıkarmakla gerçekleştirilebileceğini varsaymıştı. Antropoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi dönemin gözde bilim dalları dinlerin aslını kutsala indirgeyerek bu görüşe katkıda bulunmuştur. 3. Hristiyanlığın diyalog anlayışı. XX. yüzyılın başlarından itibaren hristiyan çevrelerde kutsal kavramının ön plana çıkarılmasında hristiyanların diğer dinlerle diyalog arayışları etkili olmuştur. Zira kutsal dışındaki fenomenlerden arındırılmış bir dinin Hristiyanlık'la daha yakından diyalog kurabileceği açıktır.

Bir fenomen olarak kutsalı belli eden özellikler, bir anlamda kutsalın niteliğinin analizi sonucunda ortaya çıkan kavramlar olup şöyle sıralanır: a) *Mysterium tremendum*. Rudolf Otto'nun kutsalın biricik özelliği olarak ön plana çıkardığı bu kavrama göre kutsal, insanın bütünüyle kendinden farklı ve üstün bir güç karşısında duyduğu, korku ve saygı karışımı ürpertici (*mysterium tremendum*) bir hissin yöneldiği objede saklı bir kudrettir (*The Idea of the Holy*, s. 13). b) Kutsalın hierofonik (zuhur) özelliği. Bir şeyin kutsallık kazanması kendiliğinden veya tesadüfen olmaz. Dinler kutsallığı hierofonik bir olgu olarak düşünürler. Buna göre bir yerin, nesnenin, kişinin veya bir canlı türünün kutsal oluşu tabiat üstü, ilâhî bir gücün onunla temasının sonucudur. Meselâ herhangi bir yerin (bir hac mekânı) kutsal olmasının sebebi orada Tanrı'nın, bir meleğin ... zuhur etmesidir. c) Kutsalın tabu oluşu. Kutsalı kutsal olmayandan ayırtan görünürdeki farklılık onun bir tabu ile çevrili olmasıdır. Böylece kutsal olan çiğnenemez, yok edilemez; onunla temas edilmesi gerektiğinde tabu oluşundan